

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

При Інституті економічних досліджень та політичних консультацій

Звіт з аграрної політики

APD/APR/01/2014

Порівняльна оцінка української політики експорту зерна

Ірина Кулик, Томас Герцфельд, Олег Нів'євський

Київ, 2014 рік

Про проект "Німецько-український агрополітичний діалог" (АПД)

Німецько-український агрополітичний діалог надає консультації представникам державної влади в Україні та представникам бізнес-асоціацій щодо реформування аграрної політики та законодавства відповідно до принципів ринкової економіки. У нашій консультативній роботі ми враховуємо доречний досвід Німеччини та інших країн, а також світової спільноти (ЄС, СОТ). Проект фінансується Федеральним міністерством продовольства та сільського господарства ФРН у рамках Програми Співробітництва. ТОВ ГФА консалтинг груп є головним уповноваженим з реалізації проекту, а ТОВ ІАК Аграр Консалтинг та Лейбніц-Інститут аграрного розвитку в країнах трансформаційної економіки є виконавцями проекту.

www.apd-ukraine.de

РЕЗЮМЕ

Зерновий сектор України протягом останніх років зазнав ряду державних втручань. Вони виражались в експортних квотах, експортних митах, підписанні меморандумів між урядом та бізнесом і частковому відшкодуванні податку на додану вартість (ПДВ). Серед іншого ці втручання виправдовувались політикою національної продовольчої безпеки. Однак, порівняно зі сценарієм вільної торгівлі, будь-яке обмеження торгівлі за деяких специфічних припущень означає втрати для суспільства. Цей звіт ставить на меті дати кількісну оцінку зменшення добробуту і порівняти його для трьох торговельних заходів, які застосовуються урядом України.

Теоретичний аналіз показує, що хоча споживачі можуть виграти від експортних обмежень, загальний добробут країни при введенні таких обмежень зменшується. Теорія передбачає, що квота викликає більшу реакцію ринку, ніж мито, і, таким чином, призводить до більших втрат добробуту. Крім того, теорія не враховує ряд додаткових факторів, які мають безпосереднє відношення до України:

- Трейдери і виробники, зорієнтовані на експорт, не очікують стабільної сільськогосподарської торговельної політики. Вони можуть тримати більше зерна в запасах і чекати кращих цін або шукати інших шляхів для експорту замість того, щоб постачати зерно на внутрішній ринок.
- Мукомельні та інші переробні підприємства використовують свою ринкову владу і отримують всі переваги від обмеження експорту.
- Уряд закупає (забагато) зерна до державних резервів і, таким чином, посилює реакцію ринку.

В світлі цих факторів у випадку України емпіричний аналіз показує, що внутрішні ціни на пшеницю, борошно і хліб продовжували рости навіть під час експортних обмежень. Питання, чи було би зростання цін ще вищим без торговельних обмежень, не може бути вирішене в рамках даного дослідження.

Результати нашого емпіричного аналізу підтверджують теоретичні прогнози і показують, що експортні мита в 2011 році вплинули менш негативно, ніж експортні квоти в 2006-2008 і 2010-2011 роках. В період існування експортного мита світовий ринок продовжував подавати сигнали на внутрішній ринок, і трейдери могли на них реагувати.

В жовтні 2011 року зернотрейдери та Міністерство аграрної політики та продовольства України підписали Меморандум про взаєморозуміння. Хоча Меморандум не накладає загальних обмежень на експорт зерна, наступні ефекти мають потенційно спотворюючий вплив, який впливатиме на майбутній розвиток торгівлі зерном:

- Правила для нових учасників є непрозорими. Нові трейдери можуть посилити конкуренцію і ввести технічний прогрес. Обидва аспекти потенційно знизять маржу трейдерів на ринку, від чого виграють фермери і споживачі.
- Існує невизначеність щодо мінливих меж «дозволеного» експорту. З точки зору потенційних імпортерів українського зерна, кілька переглядів цих меж не сприяють іміджу України як надійного партнера. Очевидно, що заяви урядовців про наближення межі і про те, що можуть бути вжиті заходи (наприклад, заборона експорту), сприятимуть зростанню невизначеності на ринку і можуть викликати коливання цін.

Найголовніше, що будь-який тип торгових обмежень веде до втрат добробуту. Тому найкращий сценарій - це вільна торгівля. Проте часто висловлюється думка, що споживачі страждатимуть від вільної торгівлі, і ми в цій роботі розглянемо таку ситуацію. За умови повної відсутності бар'єрів для експорту зерна і однорідності українського зерна, експорт з України збільшиться, якщо світові ціни за вирахуванням транспортних витрат перевищуватимуть внутрішні ціни. Посилення експортної діяльності призведе до зростання внутрішніх цін. Очевидно, що в описаній економічній ситуації фермери виграють, а споживачі відчуватимуть зниження добробуту. Тим не менше, ці статичні ефекти не враховують ряд додаткових процесів, характерних для зрілих вільних ринків. У короткостроковій перспективі зерно буде відвантажено зі сховищ, а для менш прибуткових способів використання зерна шукатимуться замітники. Згодом додаткова кількість, доступна на ринку, стримуватиме подальше зростання цін. Водночас, більш дороге українське зерно буде менш конкурентоспроможне на світовому ринку. Таким чином, попит на український експорт з-за кордону також знизиться. Важливим довгостроковим наслідком буде стимулювання фермерів збільшити виробництво зерна в наступному сезоні. Якщо ми опустимо припущення про однорідну якість зерна, то з'явиться ще більше можливостей для заміщення більш високоякісного (дорожчого) зерна зерном нижчої якості, що додатково сповільнюватиме вплив

підвищення ціни на світовому ринку на українських споживачів. Таким чином, скачки цін, які шкодять споживачам, можуть виникнути в короткостроковій перспективі, але не можуть тривати, за вищевказаних припущень, довше кількох місяців. Тут український уряд повинен зосередити свою політику на наданні допомоги безпосередньо найбільш уразливим споживачам, а не на спотворенні ринкових механізмів.

Наступні ключові рекомендації спрямовані на підтримку розвитку більш конкурентоспроможного ринку зерна України, водночас впроваджуючи політику продовольчої безпеки для найбільш вразливих домогосподарств:

Припинити практику неоголошених офіційних і неофіційних експортних обмежень. Це може бути зроблено шляхом внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства».

Українська політика експортних обмежень за останні роки не мала бажаного ефекту на споживчі ціни і не досягла заявленої мети продовольчої безпеки. Таким чином, в майбутньому уряд повинен уникати запровадження подібних експортних обмежень. Будь-яке втручання держави приносить невизначеність для інвесторів і трейдерів, що, в свою чергу, обмежує їх ринкову діяльність. Наслідком будуть небажані втрати економічного добробуту суспільства і перспектив розвитку.

Одним із прикладів неочікуваних перехресних наслідків нестійкої сільськогосподарської політики є розохочення зберігати зерно. Стабільність цін можна легко підвищити за рахунок прозорого та передбачуваного ринкового середовища. В цьому відношенні найважливішу функцію виконує зберігання. Однак, зберігання окупається тільки в стабільному політичному середовищі і якщо менеджери впевнені в своїй можливості будувати очікування на найближче майбутнє.

Зменшити витрати на маркетинг зерна шляхом перегляду маркетингових вимог у ланцюзі вартості зерна, від сировини до експортних ринків.

Роль уряду на ринку має бути, в основному, в забезпеченні рівних прав для всіх учасників ринку і усуненні корупційних можливостей. Йому слід полегшувати умови торгівлі і не створювати додаткові адміністративні бар'єри, такі як сертифікація якості зерна. Це вимагає комплексного підходу і перегляду правової бази функціонування ринків насіння, агрохімікатів, сільськогосподарської техніки,

зберігання зерна та транспортної логістики, а також продуктів біоінженерії. Крім того, необхідно оцінити потребу в фітосанітарних заходах, а також деяких санітарних заходах.

Розробити програми соціального захисту для бідних, щоб компенсувати їм зростання ціни на хліб; і перейти до адресної системи допомоги.

В якості альтернативного варіанту політики для української влади, щоб ефективніше в майбутньому реагувати на зростання світових і внутрішніх ринкових цін, рекомендується вживати для незахищених верств населення заходи, орієнтовані на споживача, наприклад, прямі виплати.

Розробити і впровадити ряд показників для моніторингу продовольчої безпеки в країні. Цього можна досягти шляхом розробки Закону України «Про продовольчу безпеку», де виключне введення експортних обмежень буде залежати від певних порогів.

Статус продовольчої безпеки в Україні можна контролювати за допомогою прозорих і чітко визначених показників. Уряду України пропонується докласти більше зусиль і ресурсів у поліпшення стану сільськогосподарської статистики, включаючи розробку надійної системи оперативного моніторингу балансу зерна.

Автори

Ірина Кулик	kulyk@iamo.de	+49-34-529-28-321
Томас Херцфельд	herzfeld@iamo.de	+49-34-259-28-100
Олег Нів'євський	nivievskyi@ier.kiev.ua	+38-44-278-63-42

Подяка

Автори висловлюють подяку за надання статистики Вероніці Мовчан та її команді.

ЗМІСТ

Резюме	3
Список таблиць.....	8
Список ілюстрацій.....	8
Список скорочень	9
1 Вступ	10
1.1 Поточний стан та розвиток українського ринку зернових з 2011 року.....	11
1.2 Цілі української аграрної політики	19
1.3 Опис заходів з регулювання експорту зерна	20
2 Теоретичний аналіз	25
2.1 Експортне мито	26
2.2 Експортна квота.....	28
2.3 Відшкодування ПДВ	30
3 Результати емпіричного аналізу.....	33
4 Висновки та обговорення.....	35
5 Рекомендації	37
6 Література	39
Додаток 1	42
Додаток 2	45
Додаток 3	49

СПИСОК ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1: Співвідношення запасів та використання пшениці у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.....	12
Таблиця 2: Співвідношення запасів та використання кукурудзи у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.....	12
Таблиця 3: Співвідношення запасів та використання ячменю у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.....	13
Таблиця 4: Трансфери виробникам та споживачам по деяких видах зернових (млн. грн.).....	14
Таблиця 5: Правила відшкодування ПДВ на пшеницю у 2005-2014 рр.....	22
Таблиця 6: Теоретичний та фактичний ефект експортних обмежень в Україні ...	32
Таблиця 7: Тарифний еквівалент експортних квот, мит та політики невідшкодування ПДВ.....	34

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Рисунок 1: Ціни виробників та експортні ціни на пшеницю в Україні та в місті Руан, Франція (тижневі дані)	15
Рисунок 2: Середні споживчі ціни на борошно та хліб в Україні	16
Рисунок 3: Співвідношення цін на хліб та борошно в Україні	18
Рисунок 4: Цінові індекси (місячна зміна) протягом 2005-2013 років в Україні....	19
Рисунок 5: Вплив експортного мита на українському та світовому ринках.....	27
Рисунок 6: Вплив експортного мита на українському та світовому ринках (приклад маленької країни)	28
Рисунок 7: Вплив експортних квот на українському та світовому ринках (приклад великої країни)	29
Рисунок 8: Вплив експортних квот на український ринок (приклад маленької країни).....	30
Рисунок 9: Вплив політики відшкодування ПДВ (приклад великої країни)	31
Рисунок 10: Вплив політики відшкодування ПДВ (приклад маленької країни)	32

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

FAO	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
МПВ	Меморандум про взаєморозуміння
м. р.	Маркетинговий рік
OECD	Організація економічного співробітництва та розвитку
СЗВ	Співвідношення запасів та використання
грн.	Українська гривня
UNCTAD	Конференція ООН з торгівлі та розвитку
ПДВ	Податок на додану вартість

1 Вступ

Україна разом з Росією, Казахстаном та іншими країнами Східної Європи розглядається як країна зі значними обсягами нереалізованої продукції рослинництва і з експортним потенціалом. Відповідно до нового Сільськогосподарського огляду (Agricultural Outlook), підготовленого OECD та FAO, на вищезгадані країни «в сукупності припадає 51% від прогнозованого збільшення експорту зернових до 2022». Вони стануть важливим постачальником сільськогосподарської продукції на світовий ринок в найближчі десять років і, таким чином, підтримуватимуть глобальну продовольчу безпеку (OECD/FAO, 2013). Тому будь-які втручання держави в торгівлю зерном в цих країнах ретельно відслідковуються та обговорюються світовими ЗМІ.

Країни-експортери продовольчих товарів досить часто встановлюють експортні обмеження. Відповідно до дослідження Шарма (2011), в період з 2007 року по березень 2011 року серед 105 країн, які використовували будь-які заходи державної політики в продовольчій сфері, в 33 країнах принаймні один раз експорт продовольства стримувався обмеженнями різної форми (Sharma, 2011). Більш пізні дослідження Ляпіса (2013) показує, що протягом 2002-2012 років такі обмеження більшою мірою стосувались зернових та олійних культур, а також рослинних олій. Обмеження, які застосовуються до зернових, проводились в роки з низькою врожайністю та різким зростанням цін на світовому ринку зернових. Україна кілька разів застосовувала обмеження на експорт зернових культур нібито з міркувань вітчизняної продовольчої безпеки. Протягом останнього десятиліття Україна застосовувала різні обмежувальні заходи, такі як експортне ліцензування, квотування експорту та експортні мита (Додаток 1, Таблиця 1). Щороку, починаючи з 2011/2012 м. р., зернотрейдери і уряд підписують Меморандум про взаєморозуміння, в додатках до якого встановлюється верхня межа річного експорту зернових.

У цій статті ми показуємо, що будь-яке обмеження експорту приносить великі втрати добробуту в порівнянні з вільною торгівлею. Ми підтримуємо нашу тезу порівняльним аналізом різних варіантів експортної політики, які застосовувались урядом України на внутрішньому ринку пшениці в період з 2006 по 2014 рік. Крім того, ми пропонуємо і описуємо альтернативні заходи державної політики, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки. Оскільки заходи державної

політики, такі як експортне мито, експортні квоти та відшкодування податку не можуть порівнюватись безпосередньо, ми кількісно оцінили податкові еквіваленти кожного з цих заходів. Опираючись на ряд припущень, податкові еквіваленти можуть використовуватись для теоретичного та емпіричного порівняння впливу різних заходів державної політики.

Структура цього дослідження є такою: в наступному розділі узагальнено поточний стан та розвиток українського ринку зернових, а також представлено основні цілі державної політики. Після теоретичного Розділу 2 ми представимо результати аналізу в Розділі 3. Висновки та окремі рекомендації щодо державної політики будуть представлені, відповідно, в розділах 4 і 5.

1.1 Поточний стан та розвиток українського ринку зернових з 2011 року

Час від часу Україна виступає в якості ньюсмейкера в зерновому секторі. В середньому кожні два роки вона збирає рекордні врожаї. 2013/14 маркетинговий рік (м.р.) не є виключенням. В червні 2013 року Міністерство аграрної політики та продовольства оголосило про те, що врожай становитиме близько 53-54 млн. тонн, половина з яких, близько 24-26 млн. тонн, – експортуватиметься.¹ Пізніше прогноз декілька разів переглядався в бік збільшення і зараз можна говорити про врожай, який становить 63 млн. тонн, з яких 22 млн. тонн пшениці та 29 млн. тонн кукурудзи.² Експорт зернових сягнув 32,9 млн. тонн, з яких 9,5 млн. тонн пшениці, 2,5 млн. тонн ячменю та 20,5 млн. тонн кукурудзи.³

З іншого боку, маркетинговий 2012/13 рік завершився найнижчим врожаєм пшениці за останні шість років. Зимові морози і сильна посуха в літні місяці негативно вплинули на врожайність сільськогосподарських культур. Таким чином, виробництво пшениці становило 15,8 млн. тонн. Незважаючи на порівняно невеликий урожай, експорт пшениці досяг 7,2 млн. тонн.

В 2011/12 м. р. врожай був значно вище, ніж в попередні роки, і становив 56,7 млн. тонн. Це стало можливим, головним чином, завдяки збільшенню врожаю кукурудзи (22,8 млн. тонн) та пшениці (22,3 млн. тонн).

---

¹ <http://minagro.gov.ua/uk/node/6903>

² <http://latifundist.com/novosti/45224-ukraina-postavit-na-vneshnie-rynki-333-mln-t-zerna-minekonomrazvitiya>

³ <http://minagro.gov.ua/uk/node/13802>

Таблиця 1: Співвідношення запасів та використання пшениці у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.

Пшениця	Одиниці виміру	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Виробництво	млн. т	14	13,9	25,9	20,9	16,8	22,3	15,8	22,3
Імпорт в м.р.	млн. т	0,1	0,3	0,1	0	0	0,1	0,1	0,1
Сукупна пропозиція	млн. т	16,5	15,6	28,1	24	19,2	25,7	21,2	25,0
Валове вітчизняне споживання	млн. т	11,7	12,3	11,9	12,3	11,6	15	11,4	11,5
Експорт в м.р.	млн. т	3,4	1,2	13	9,3	4,3	5,4	7,2	9,5
Кінцеві запаси	млн. т	1,4	2,1	3,1	2,4	3,3	5,3	2,6	4,0
СЗВ	%	9,3	15,6	12,4	11,1	20,8	26,2	14,0	19,0

Джерело: Дані зі звітів USDA

Таблиця 2: Співвідношення запасів та використання кукурудзи у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.

Кукурудза	Одиниці виміру	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Виробництво	млн. т	6,4	7,4	11,4	10,5	11,9	22,8	20,9	30,9
Імпорт в м.р.	млн. т	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1
Сукупна пропозиція	млн. т	7,5	8,6	12,2	11,4	12,5	23,8	21,9	32,0
Валове вітчизняне споживання	млн. т	5,3	5,8	5,9	5,7	6,5	7,8	8,1	9,9
Експорт в м.р.	млн. т	1	2,1	5,5	5,1	5	15,2	12,7	20,0
Кінцеві запаси	млн. т	1,2	0,8	0,9	0,6	1,0	0,9	1,0	2,1
СЗВ	%	19,3	9,9	7,7	5,2	8,4	3,7	5,0	7,2

Джерело: Дані зі звітів USDA

Таблиця 3: Співвідношення запасів та використання ячменю у період з 2006/07 по 2013/14 м. р.

Ячмінь	Одиниці виміру	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Виробництво	млн. т	11,3	6	12,6	11,8	8,5	9,1	6,9	7,6
Імпорт в м.р.	млн. т	0	0	0	0	0	0	0	0
Сукупна пропозиція	млн. т	12,2	6,8	13,4	12,9	9,6	9,9	8,0	8,4
Валове вітчизняне споживання	млн. т	6,3	5,0	5,9	5,6	6,0	6,3	5,1	5,1
Експорт в м.р.	млн. т	5,1	1,0	6,4	6,2	2,8	2,5	2,1	2,5
Кінцеві запаси	млн. т	0,8	0,8	1,1	1,1	0,8	1,1	0,8	0,8
СЗВ	%	7,0	13,0	8,9	9,5	9,2	12,6	11,7	10,8

Джерело: Дані зі звітів USDA

Загальним показником середньострокової стабільності постачання зернових є співвідношення запасів та використання (СЗВ, англ. stocks-to-use ratio або SUR), яке визначається як загальна сума використання виду зернових, розділена на суму запасів. Припускаючи, що запаси розподіляються раціонально, високі СЗВ мають пом'якшити скачки цін у випадку виробничих шоків. Міжнародний досвід показує, що світові ціни почнуть зростати, якщо світові СЗВ будуть нижчими 20% для пшениці і 12% для кукурудзи (Bobenrieth et al., 2012).

Внутрішнє споживання зернових в Україні в середньому становить до 26 млн. тонн щорічно, в тому числі близько 12 млн. тонн пшениці, 6 млн. тонн ячменю, 6 млн. тонн кукурудзи і 2 млн. тонн інших зернових. Виходячи з цього попиту, експортний потенціал є залишковою змінною. У роки з високою врожайністю вона може становити до 30 млн. тонн.

З близько 12 млн. тонн пшениці для внутрішнього споживання, 5,2 млн. тонн йде на споживання громадянами, близько 1,6 млн. тонн пшениці використовується як насіння, 4,1 млн. тонн використовується для корму, використання пшениці для виробництва непродовольчих товарів становить близько 0,3 млн. тонн, а втрати – до 0,4 млн. тонн.⁴

⁴ Average numbers based on the grain balances developed by the working group of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine.

Аналіз цінового співвідношення основних зернових культур показує, що з 2007 року внутрішні ціни виробників є нижчими за довідкові експортні ціни. Як наслідок, показник Трансферу субсидії товаровиробника (Producer Subsidy Commodity Transfer, PSCT) показує, що українські виробники зерна обкладаються неявним податком, а показник Трансферу споживчих товарних субсидій (Consumer Subsidy Commodity Transfer, CSCT) показує, що українські споживачі неявно субсидуються. Ще однією стороною, яка виграє від нижчих внутрішніх цін, є сектор тваринництва, де виробники можуть розраховувати на порівняно недорогі корми.

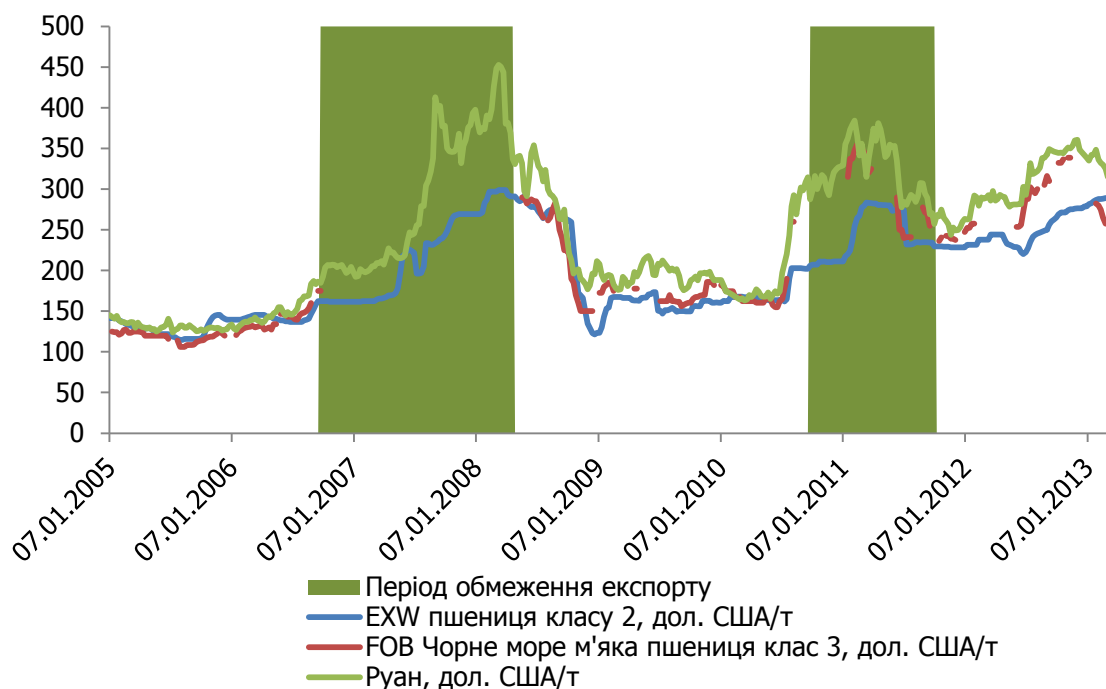
Таблиця 4: Трансфери виробникам та споживачам по деяких видах зернових (млн. грн.)

Рік	Пшениця		Кукурудза		Ячмінь	
	PSCT	CSCT	PSCT	CSCT	PSCT	CSCT
2006	-855,05	463,21	684,28	-222,91	12,74	63,83
2007	-3,868,16	1,776,59	-160,72	59,79	-1,381,85	240,50
2008	-11,842,08	4,519,45	-3,622,09	497,92	-3,514,04	382,33
2009	-4,931,17	2,092,48	-354,64	37,84	-2,130,78	237,69
2010	-1,524,98	724,08	-1,074,75	160,98	-422,28	59,75
2011	-8,826,09	3,155,85	-9,525,42	711,51	-5,257,69	1,186,56
2012	-7,969,47	3,561,58	-4,760,01	452,19	-3,460,03	684,64

Джерело: OECD (2014)

Оскільки річні дані не можуть належним чином відобразити вплив окремих державних заходів тривалістю в декілька місяців, надалі ми використовуватимемо дані з більшою частотою.

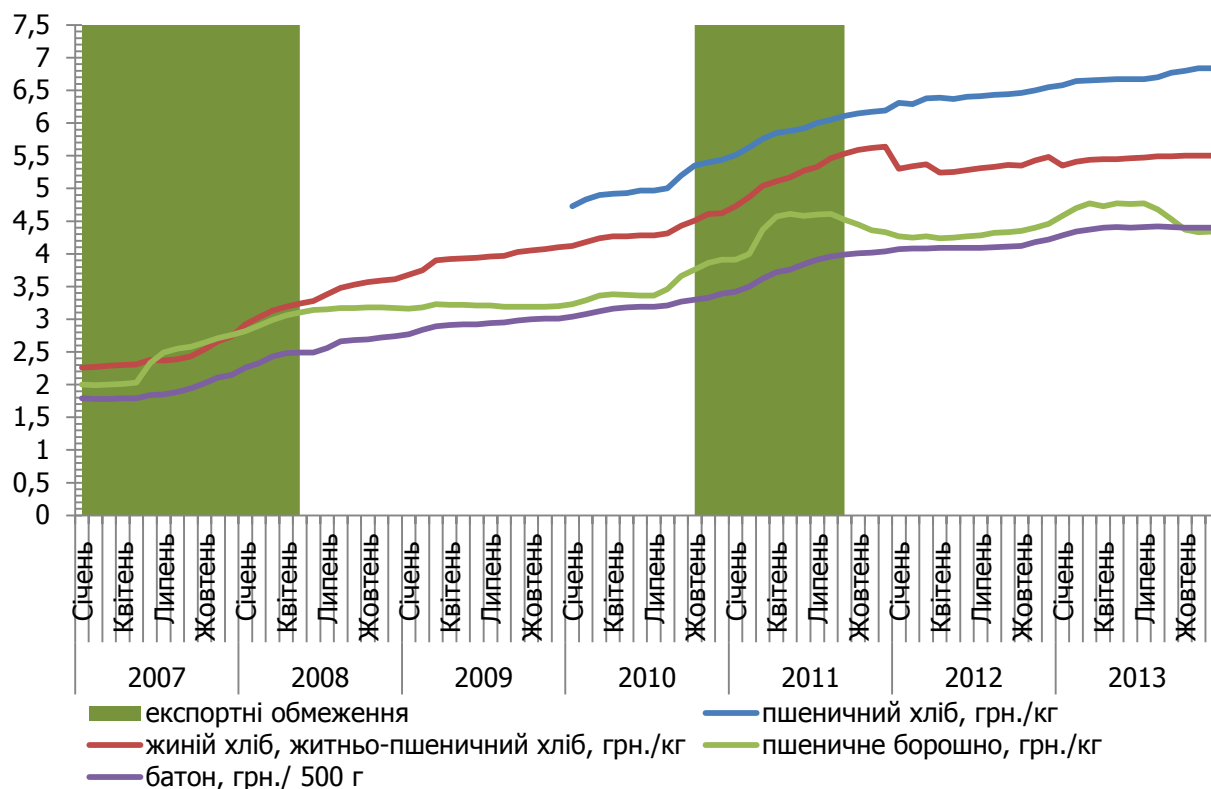
Рисунок 1: Ціни виробників та експортні ціни на пшеницю в Україні та в місті Руан, Франція (тижневі дані)

Джерело: АПК-Інформ (2013), HGCA (2014)

Перш ніж аналізувати вплив торговельних обмежень, необхідно дослідити співвідношення між внутрішніми та світовими цінами на зерно. В цьому дослідженні ми використовуємо ціни на м'яку пшеницю (клас 1) FOB Руан як індикатор світових цін. Як показано на Рисунку 1, українські ціни FOB і ціни в Руан не дуже відрізняються. Очевидно, що Україна глибоко інтегрована в світові сільсько-господарські ринки і повинна там конкурувати з іншими постачальниками. Ціни виробників (EXW) також повторюють піки і падіння, які спостерігались на світовому ринку, але не настільки сильно. Різницю між ціною виробника і експортною ціною можна частково пояснити вітчизняними транспортними та вантажними витратами. Більші відхилення українських цін на пшеницю від світових під час дії експортних обмежень докладніше обговорюватимуться нижче.

Рисунок 2: Середні споживчі ціни на борошно та хліб в Україні

Джерело: Державна служба статистики України

Важливим поясненням введення експортних обмежень були загроза продовольчій безпеці та побоювання зростання цін на продовольчі продукти. Тому ми порівнюємо споживчі ціни на різні оброблені зернові продукти в період між 2007 та 2013 роками. Як показано на Рисунок 2, всі ціни на хліб мають тенденцію до зростання, хоча дія експортних обмежень теоретично повинна привести до надлишкової пропозиції пшениці на внутрішньому ринку і, відповідно, зменшення цін для українських споживачів. Проте, щоб пояснити зростання цін на хліб, незважаючи на обмеження експорту зернових, необхідно провести додаткове дослідження. Однією з причин може бути поведінка трейдерів, якщо вони вирішать тримати зерно в сховищах і чекати кращих цін. Крім того, ціни на хліб регулюються політикою уряду і тому слабо реагують на сигнали ринку. Дані в Таблиці 1 показують, що протягом маркетингових років 2007/08-2008/09 та 2010/11-2011/12 запаси значно збільшилися.

Джонс і Квічінський (2010) проаналізували вплив короткострокових обмежувальних заходів десяти різних країн протягом 2006-2008 років на вхідні та вихідні торговельні потоки їхніх ринків, оцінивши, наскільки ефективно такі заходи

справляються з поставленими економічними завданнями. Вони виявили, що ввівши квоти на експорт зерна, Україна обмежила обсяги експорту, але не змогла ізолювати свій ринок від зростання світових цін. Таким чином, ціна для споживачів зросла, а виробники не змогли збільшити прибутки через зростання світових цін.

Гетц та ін. (2013) дослідили вплив експортних обмежень на ринкову невизначеність в Україні. Вони прийшли до висновку, що замість зменшення ринкової невизначеності численні урядові втручання призвели до її підвищення і додаткової волатильності цін на українському ринку пшениці. Їх висновки підтверджуються також дослідженням Ляпіса (2013), за яким часті короткострокові заходи не тільки сприяють ринковій нестабільності як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках, а й «викликають сумніви в імпортозалежних країн щодо надійності постачальника. Така репутація тримається значно довше, ніж діють урядові заходи, які її створили».

Митра і Жослінг (2009) дослідили, що експортні обмеження ведуть до зменшення добробуту як в країні-експортері, так і в країнах-імпортерах у довго- та короткостроковій перспективі. Автори пропонують альтернативні заходи для забезпечення продовольчої безпеки, а саме: підвищення сільськогосподарського виробництва, використання інноваційних стратегій поставок, здійснення національних заходів з управління попитом, підвищення ефективності двосторонніх, регіональних та багатосторонніх переговорів і введення, так званого, «коду експортерів» (Mitra and Josling, 2009).

Ще однією причиною для менше, ніж теоретично очікуваного падіння цін внаслідок експортних обмежень є те, що посередники (наприклад, великі млини) отримують надлишок. Джурич та ін. (2012) знайшли такий ефект в Сербії. Пшеничне борошно – не єдиний компонент у структурі собівартості хліба, на його частку припадає 40-47% всіх витрат.⁵ Таким чином, збільшення цін на інші компоненти при відносно стабільній ціні на борошно може призвести до підвищення ціни на хліб. Тим не менше, Рисунок 2 показує, що ціна борошна також слідує висхідній тенденції. Іншою причиною для зростання цін на хліб та борошно, незважаючи на експортні обмеження, може бути закупівля пшениці в державний резерв. Але об'єм закупівель є відносно невеликим, тому він не мав би вплинути на ринок. Згідно з

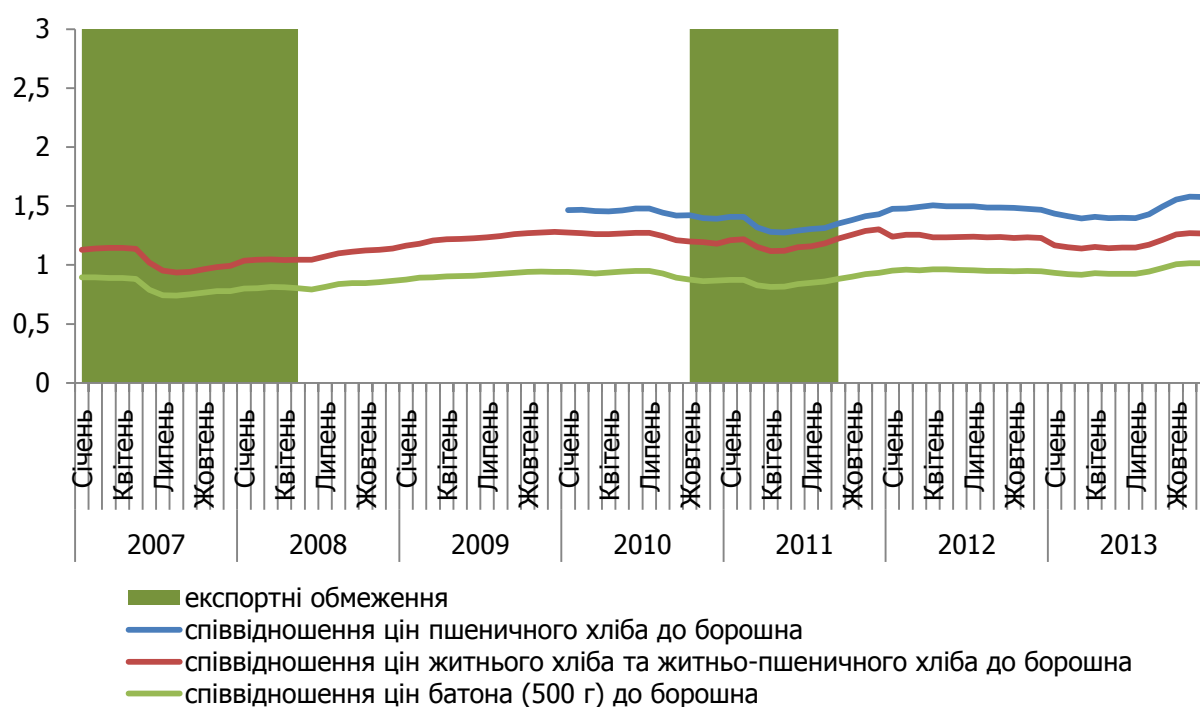
---

⁵ http://ukrhliprom.org.ua/ua/novini/richnij_zvit_2011.html, 2011

даними Аграрного фонду України урядові закупівлі пшениці склали 772 тис. тонн, 866 тис. тонн, 624 тис. тонн і 773 тис. тонн в період з 2010 по 2013 роки, що становить приблизно 4% від обсягу виробництва.

Для того щоб перевірити, чи зростання цін було спричинене в першу чергу інфляцією цін на продукти харчування, ми розрахували співвідношення цін на хліб та борошно. Динаміка цього співвідношення, показана на Рисунку 3, свідчить, що протягом дії експортних обмежень величина співвідношення зменшилася. Тим не менше, не можна сказати, чи це зменшення є статистично значущим. Окрім цього, з графіку видно, що ціна на борошно зростає більше, ніж ціна на хліб.

Рисунок 3: Співвідношення цін на хліб та борошно в Україні

Джерело: Держкомстат України

Рисунок 4: Цінові індекси (місячна зміна) протягом 2005-2013 років в Україні

Джерело: Держкомстат України

1.2 Цілі української аграрної політики

Закони та державні програми, що регулюють український ринок зерна, входять в ширшу систему аграрної політики країни. Нещодавно прийняті програми:

- Закон 2004 року «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- Закон «Про зерно та ринок зерна в Україні»;
- Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року;
- Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки;
- Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки.

Ці закони та програми містять ряд завдань, які повинна виконувати аграрна політика держави:

- Забезпечення продовольчої безпеки
- Збільшення виробництва та експорту зернових
- Оптимізація структури та ефективності виробництва зернових

- Цінова стабільність на ринку харчових продуктів
- Покращення ринкової інфраструктури сільськогосподарських продуктів

Більш детальний опис законів міститься в Додатку 2.

1.3 Опис заходів з регулювання експорту зерна

Станом на сьогодні український експорт зерна є більш передбачуваним завдяки «Меморандуму про взаєморозуміння», в якому обумовлюється об'єм експорту. До цього уряд застосовував різноманітні спеціальні заходи контролю над експортом: експортні квоти, експортні мита та ліцензування експорту. Іншим механізмом регулювання ринку зернових є цінові інтервенції. Аграрний фонд скуповує зерно для державного інтервенційного фонду та надає кредити під заставу зерна. Більше того, Аграрний фонд продає борошно за визначеними цінами уповноваженим пекарням заради забезпечення низьких цін на «соціально значущі» сорти хліба (OECD, 2013).

Більшість недавніх торговельних обмежень, крім експортних тарифів, належать до нетарифних торговельних заходів. Згідно з UNCTAD, «нетарифні заходи зазвичай визначаються як заходи державної політики, крім звичайних митних тарифів, які потенційно можуть вплинути на міжнародну торгівлю товарами, змінити обсяги торгівлі, або ціни, або і те й інше» (UNCTAD/DITC/TAB/2009/3). Нижче ми коротко підсумовуємо різні заходи з регулювання експорту та інші заходи, що застосовувались урядом України протягом останніх років. Таблиця зі всіма заходами та змінами представлена у Додатку 1.

Спеціальні заходи

Експортне ліцензування було запроваджено для пшениці та пшенично-житньої суміші у вересні 2006 року і діяло до кінця грудня 2006 року.

Квоти на експорт зернових були запроваджені в жовтні 2006 року і діяли, з невеликими перервами, до травня 2008 року. Експортні квоти знову ввели в жовтні 2010 року, і цього разу вони діяли до кінця травня 2011 року. В червні експортні квоти були замінені експортним митом, яке застосовувалось до середини жовтня 2011 року. Починаючи з 10 жовтня 2011 року експорт регулюється шляхом укладання неформальної домовленості (Меморандуму) між урядом та зернотрейдерами.

Після скасування експортних квот український уряд ввів тарифи на експорт зернових в липні 2011 року. Тарифи стосувалися пшениці (9% але не менше ніж 17 євро за тонну), ячменю (14% але не менше ніж 23 євро за тонну) та кукурудзи (12% але не менше ніж 20 євро за тонну). Планувалося, що тарифи діятимуть до кінця грудня 2011 року, але їх відмінили уже 7 жовтня 2011 року.

Оскільки експортні мита, запроваджені на початку сезону, сильно зменшили рівень відвантаження зерна, Україна не змогла повністю реалізувати свій експортний потенціал і експорт пшениці у 2011 році становив 4,1 млн. тонн (UCAB, 2012). В 2012 році експорт пшениці був у два рази більший, ніж у попередньому році (8,7 млн тонн). У 2013 році Україна експортувала 7,8 млн. тонн пшениці. Протягом перших чотирьох місяців 2014 року український експорт пшениці дорівнював 1,5 млн тонн (Міністерство доходів та зборів; Global Trade Atlas, дані за 23.07.2014).

Меморандум про взаєморозуміння

Меморандум про взаєморозуміння є відносно новим механізмом регулювання ринку зернових України. Його вперше підписали в жовтні 2011 року представники експортерів зерна та Міністерство аграрної політики та продовольства. Обсяги експорту зерна, обумовлені в Меморандумі, повинні бути обговорені та узгоджені до вересня кожного року, враховуючи існуючі запаси зерна і очікуваний урожай зернових, і можуть переглядатися протягом маркетингового року. Меморандум захищає інтереси трейдерів, що уже беруть участь в міжнародній торгівлі, разом з цим він може завадити конкуренції з боку тих трейдерів, що лише збираються зайти на ринок.

Відповідно до Меморандуму, трейдери мають щотижня надавати Міністерству інформацію щодо обсягів експортованого зерна; у свою чергу, Міністерство щотижня надає трейдерам агреговані дані щодо експортованих обсягів зерна та інформує їх, скільки ще можна експортувати.

Якщо експорт сягає 80% від «погодженого рівня», Міністерство «переглядає» умови торгівлі (OECD, 2013). Повідомлення про припинення експорту зерна має надсилатись не пізніше, ніж за 2 місяці до його запровадження.

Для маркетингового 2011-2012 року обсяги експорту пшениці обмежувались 10,5 млн тонн. У 2012-2013 м. р. експортні ліміти декілька разів переглядались і

врешті-решт були встановлені обмеження у 6,6 млн. тонн для пшениці, 12,4 млн тонн для кукурудзи, та 3,0 млн. тонн для ячменю. Меморандум було знову підписано для 2013-2014 м. р.

Відшкодування ПДВ

Механізм стягнення та відшкодування ПДВ добре описано у роботі Куна та Нів'євського (IER, 2004). Нульова ставка використовується для уникнення подвійного оподаткування у країні-експортері та країні-імпортері. У випадках, коли ПДВ на експортні операції не відшкодовується, він дорівнює адвалерному податку, що має сплачуватись експортером.

Ситуація з відшкодуванням ПДВ в Україні варіюється від року до року, як показано у Таблиці 5:

Таблиця 5: Правила відшкодування ПДВ на пшеницю у 2005-2014 рр.

Роки	Режим ПДВ
2005-2006	Режим відшкодування ПДВ діє, але існують проблеми з фактичними платежами трейдерам (значна заборгованість відшкодування ПДВ).
серпень 2006 року	Дискусії щодо припинення відшкодування ПДВ.
2006-2008	Режим відшкодування ПДВ діє, але існує проблема відшкодування ПДВ і виплати здійснюються частково.
лютий - грудень 2009 року	ПДВ повертається не грошима, а зерном з Аграрного фонду України.
лютий 2010 року	Міністр сільського господарства говорить про відновлення відшкодування ПДВ через Аграрний фонд у вигляді зерна.
травень 2010 року	Затверджено відшкодування ПДВ через випуск внутрішніх державних облігацій, але їх емісія відбулась лише у вересні 2010р.
з 1 липня 2011 року	Експорт зерна звільнено від ПДВ до 1 січня 2014 р.
20 жовтня 2011 року	Верховна Рада (Парламент) затвердила нульову ставку ПДВ, що означає набуття чинності режиму повернення ПДВ.
4 листопада 2011 року	Президент наклав вето на прийнятий у жовтні Закон, яким запроваджувалась нульова ставка ПДВ, а тому попередній режим відшкодування ПДВ знову набув чинності.
19 грудня 2013 року	Прийнято Закон України № 713-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків» від 19.12.2013 р., що набув чинності 1 січня 2014 року. Відповідно до Закону, з 1 січня 2014року ПДВ має відшкодовуватись у тих випадках, коли зерно експортується виробниками, його було вирощено на землях, якими вони володіють або постійно використовують на дату експорту, або якщо зерно експортується компаніями, що придбали його

Роки	Режим ПДВ
27 березня 2014 року	<p>безпосередньо у виробника.</p> <p>Законом України № 1166-VII «Про запобігання катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» передбачається, що тимчасово, до 1 жовтня 2014 року, експорт зерна звільняється від ПДВ, за виключенням експорту зерна сільськогосподарських підприємств, що вироблено на землях сільськогосподарського призначення, якими, на дату експорту, ці підприємства володіють або які мають у постійному користуванні.</p>

Політика відшкодування ПДВ має негативний вплив на виробників, оскільки трейдери знижують свої закупівельні ціни. Трейдери купують товари у виробників за ціну, що включає ПДВ, хоча він не може відніматись при сплаті податків через відсутність оподаткованого доходу, що, у свою чергу, збільшує вартість товарів (Otten, 2012).

Сертифікація

Щоб мати змогу експортувати зерно з України, трейдери мають надати декілька сертифікатів. Найважливішим є фітосанітарний сертифікат (Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України), що регулюється Законом України №3348-XII «Про карантин рослин» від 30.06.1993р. Процедуру видачі фітосанітарного сертифікату було затверджено Декретом Кабінету Міністрів України №705 від 12.05.2007р. Рішення щодо надання сертифікату може прийматись до 5 днів, а термін його дії складає 14 днів.

Карантинний сертифікат (Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України) використовується для внутрішнього переміщення зерна і регулюється Законом України №3348-XII «Про карантин рослин» від 30.06.1993р. Процедуру видачі карантинного сертифікату було затверджено Декретом Кабінету Міністрів України №705 від 12.05.2007р. Рішення про видачу сертифікату може прийматись до 5 днів, а термін його дії складає 14 днів. Цей сертифікат є обов'язковим лише у випадках, коли вантаж транспортується із зон, де декларується наявність підкарантинних шкідників.

Фітосанітарні правила та правила карантину було успадковано від СРСР, а потім змінено, тому вони діють уже протягом тривалого часу. 23.08.2005р. Міністерство аграрної політики України видало Наказ №414, що містив «фітосанітарні правила ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, транзиту, експорту, порядку переробки та реалізації підкарантинних матеріалів».

- 1) Ветеринарний сертифікат для фуражного зерна (Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України) потрапляє під дію Статті 32, Розділу IV та Розділу XII Закону України №2498-XII "Про ветеринарну медицину" від 25.06.1992р. Процедура видачі ветеринарного сертифікату було затверджено Наказом №85 Державного комітету ветеринарної медицини 13.04.2009р. Рішення про видачу сертифікату може прийматись до одного місяця. Він має видаватись не раніше, ніж за 72 години перед відвантаженням продукції у транспорт для експорту.
- 2) Сертифікат відповідності сільськогосподарської продукції та сировини рослинного походження щодо вмісту у них залишкової кількості пестицидів, агрохімікатів та важких металів (Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України) регулюється Законом України №180-XIV від 14.10.1998 «Про захист рослин». Процедура видачі сертифікату регулюється Постановою Кабінету Міністрів України №1378 від 28.12.2011р. Рішення про видачу сертифікату може прийматись до 10 днів.

Донедавна зернотрейдери також мали надавати сертифікати якості для зерна та продуктів його переробки. Рішення про видачу сертифікату могло прийматись до трьох днів. Перевірка якості відбувалась двічі: вперше – на елеваторі перед відвантаженням для транспортування у порт, вдруге – під час митного оформлення, коли зерно перевантажувалось на корабель. Більше того, якщо одна партія зерна доставляється до порту двома вантажівками, то має бути два сертифікати – по одному на кожну вантажівку.

Сертифікат відповідності послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки також було скасовано. Ця процедура мала повторюватись щороку, проте ринкові гравці лобювали запровадження необмеженого терміну його дії.

Скасування обов'язкової сертифікації зерна дозволяє виробникам зерна та трейдерам зменшити витрати під час транзакцій та зменшити стимули до корупції. Це важливий крок сприяння торгівлі зерном, оскільки воно знижує час простою залізничного та іншого транспорту, що робить використання транспорту більш ефективним. Перед скасуванням цих сертифікатів Українська зернова асоціація звітувала, що за даними Укрзалізниці хопери проводили у дорозі лише 15% часу, тоді як решту часу вони завантажувались, розвантажувались або чекали на

оформлення документів. Більше того, 50% часу простою було через затримки при видачі сертифікату якості зерна.⁶

2 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Аналіз добробуту сільськогосподарської політики показує зміни в показниках добробуту зацікавлених сторін, таких як виробники, споживачі і платники податків. Показники добробуту можна використовувати для оцінки впливу політики або для порівняння різних інструментів політики. Аналізуючи добробут, ми порівнюємо різні інструменти економічної політики і покажемо їх вплив на виробників, споживачів та державний бюджет. Ми застосовуємо метод часткової рівноваги, щоб показати вплив експортної політики на ринок пшениці, але не розглядаємо наслідки для інших ринків. Дійсно, експортні обмеження можуть також побічно вплинути на ринки факторів виробництва (наприклад, праці, землі, транспортних послуг тощо), а також на інші сільськогосподарські ринки (наприклад, насіння олійних культур, тваринництва), але ці ефекти і взаємодія між ринками ігноруються в моделі часткової рівноваги (Tirole, 1994).

Кузнєцова (2007) зазначає, що вплив експортних обмежень на економіку буде відрізнятися в залежності від «припущень моделі», таких як маленька чи велика країна, довгостроковий чи короткостроковий ефект обмежень, статична чи динамічна структура та режим обмінного курсу.

У цій роботі ми представимо короткострокові ефекти експортних мит, експортних квот і політики відшкодування ПДВ для обох сценаріїв: припущення про «велику країну» з впливом на формування світових цін і припущення про «маленьку країну» без впливу на світові ціни. Практична значущість припущення може бути різною в різних періодах і залежатиме від ринку імпорту, який аналізується.

Як правило, частка України на світовому ринку пшениці іноді досягала близько 10% (у 2008-9 роках). Оскільки експортні обмеження були запроваджені одночасно в принаймні двох країнах регіону РУК, важко відрізнити, чи перебої в поставках на світовий ринок і наступні зміни цін трапились через обмеження в Україні, чи через обмеження в Росії і Казахстані, інших великих постачальників

---

⁶ <http://latifundist.com/novosti/43795-vnutrennyaya-sertifikatsiya-zerna-znachitelno-utrudnyaet-logistiku--ekspert>

пшениці на світовий ринок. Наприклад, в 2007-8 м. р. і Україна, і Росія обмежували свій експорт відповідно у вигляді квот і мит. До кінця того маркетингового року Казахстан ввів заборону на експорт пшениці.

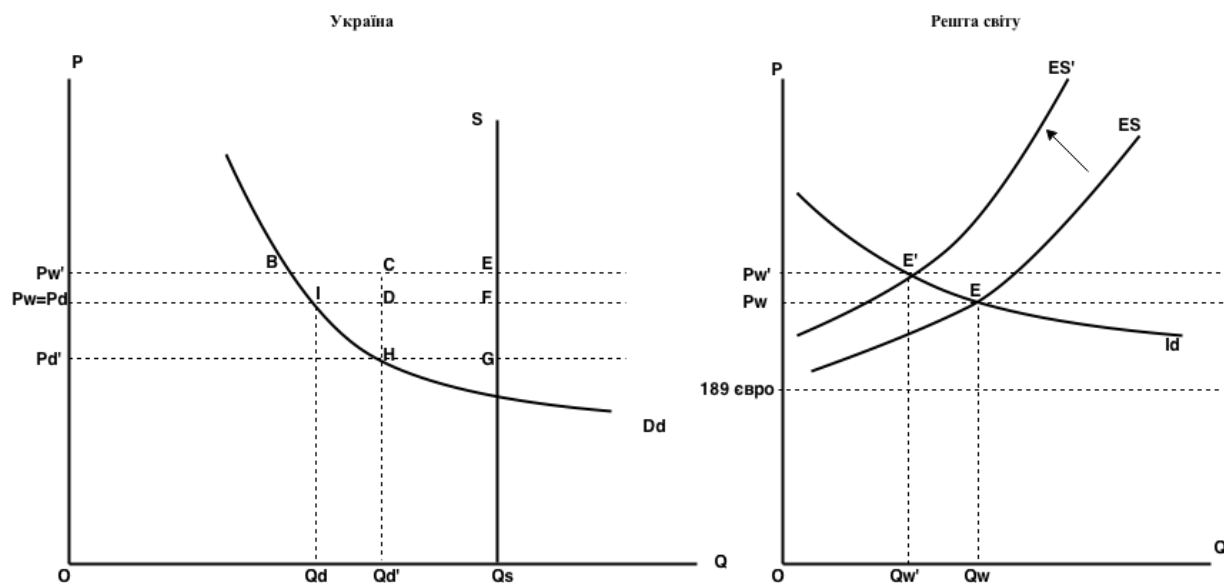
2.1 Експортне мито

У випадку України експортне мито використовувалось з метою уникнення загроз національній продовольчій безпеці. Крім того, торговельні мита часто використовувались як важливе джерело державних доходів в ранній історії розвинених країн (Corden, 1997).

У період з червня по жовтень 2011 року експортне мито на пшеницю застосовувалось як адвалерний тариф в 9%, але не менше ніж 17 євро за тону. Оскільки ціни на пшеницю не опускались нижче 189 євро за період застосування, то мінімальна величина завжди досягалась. Таким чином, нижче ми сконцентруємося на адвалерних митах.

Застосування експортних мит знижує пропозицію експорту, оскільки та частина пропозиції, яка постачається за цінами, близькими до граничних, втратить конкурентоспроможність на світовому ринку. Як наслідок, поставки пшениці на внутрішньому ринку збільшаться. Виробники в короткостроковому періоді не можуть підлаштувати свої обсяги виробництва, і ми припускаємо, що загальна пропозиція пшениці після збору врожаю буде фіксованою. У цьому аналізі ми не враховуємо витрати на зберігання, щоб проілюструвати механізм роботи мит та квот. Експортне мито збільшить вартість української пшениці на світовому ринку, що представлене зсувом кривої пропозиції експорту (ES) до ES' на рис. 5. В результаті експорт української пшениці знизиться з Q_w до Q_w' . Якщо попит на міжнародних ринках (Id) не є абсолютно еластичним за ціною (тобто у випадку великого експортера), ціна на світовому ринку зросте з P_w до P_w' . Таким чином, митне навантаження буде розподілятися між експортерами $[(P_w - P_w^D) * Q_w']$ і міжнародними споживачами $[(P_w' - P_w) * Q_w']$. Через зростання пропозиції на внутрішньому ринку вітчизняні ціни знижуватимуться до точки, де внутрішній попит буде дорівнювати пропозиції мінус експорт (Q_d').

Рисунок 5: Вплив експортного мита на українському та світовому ринках

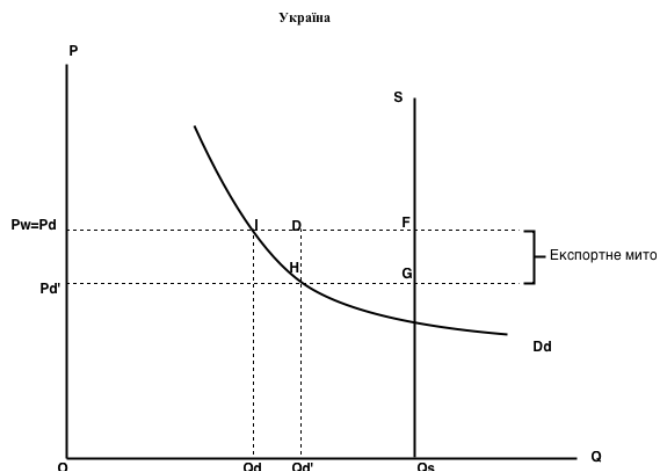

Новий рівень експорту - це відстань $Q_d' Q_s$, дохід уряду від збору експортних мит описується прямокутником DFGH (до коригування світових цін). $P_d' P_d I H$ - зростання надлишку у вітчизняного споживача. $P_d' P_d F G$ - зменшення надлишку у вітчизняного виробника. Безповоротні втрати тут - це трикутник IDH. Якщо трикутник втрат IDH менший, ніж прямокутник DCEF, який представляє собою вхідний трансфер з країни-імпортера, яка частково «платить» експортне мито, то країна-експортер може отримати вигоду від введення експортного мита. Кузнєцова (2007) показує, що можливий дохід для країни-експортера тим вище, чим нижче еластичність попиту і пропозиції в країні-імпортері (тобто, в решті світу) і чим вища еластичність попиту та пропозиції в країні-експортері. Проте такий вплив на торгівлю може з'явитися тільки у випадку великого експортера.

В середньостроковій перспективі, яка не показана на рис. 5, умови торгівлі призведуть до ще одного росту цін на внутрішньому ринку. Проте, в порівнянні зі сценарієм вільної торгівлі низькі внутрішні ціни знизять стимули для виробників і призведуть до зменшення виробництва пшениці в майбутньому.

З точки зору трейдера експортне мито - це те саме, що додаткові транспортні витрати. Таким чином, трейдери зменшують свою закупівельну ціну на величину тарифу, щоб залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку.

Рисунок 6: Вплив експортного мита на українському та світовому ринках (приклад маленької країни)

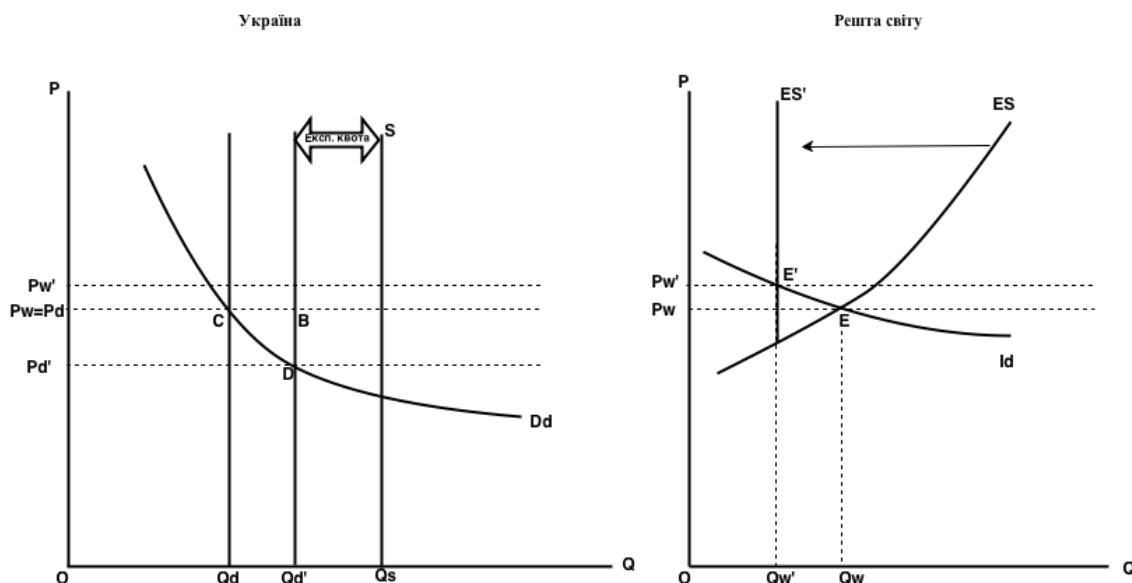

У випадку маленької країни після введення експортного мита внутрішня ціна впаде до рівня світових цін (P_w) мінус експортне мито. Обсяг пропозиції на внутрішньому ринку збільшиться, а рівень експорту знизиться на $Q_d Q_d'$. Дохід уряду від збору експортних мит описується прямокутником DFGH. $P_d' P_d I H$ - зростання надлишку у вітчизняного споживача. $P_d' F G P_d'$ - зменшення надлишку у вітчизняного виробника. Безповоротні втрати для економіки - трикутник IDH.

2.2 Експортна квота

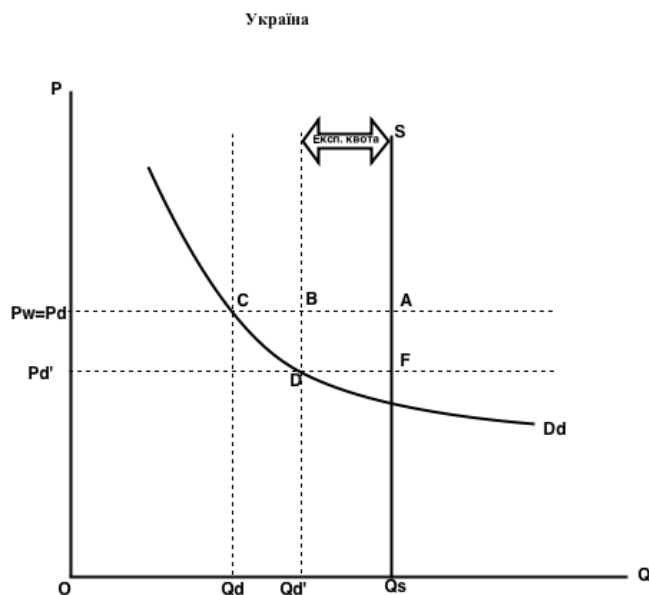
Після введення квоти експорт обмежується обсягом $Q_d' Q_s$ (дорівнює $0 Q_w'$ на експортному ринку). Припускаючи, що короткострокова сукупна пропозиція є абсолютно нееластичною, впровадження зв'язаної квоти призведе до збільшення пропозиції на внутрішньому ринку на $Q_d Q_d'$. Згодом внутрішня ціна впаде до P_d' , в результаті чого збільшиться внутрішнє споживання. Втрати доходів національного виробника дорівнюють $P_d' P_d B D$, зростання надлишку у вітчизняного споживача дорівнює $P_d' P_d C D$, і підсумовуючи ці ефекти, ми отримуємо чистий збиток добробуту DCB на внутрішньому ринку.

Рисунок 7: Вплив експортних квот на українському та світовому ринках (приклад великої країни)

Вплив експортної квоти на світовий ринок аналогічний експортному миту. Як тільки квота заповнюється, крива пропозиції експорту стає абсолютно нееластичною за ціною. У випадку еластичного за ціною попиту і зв'язаної квоти, ціна на світовому ринку виросте, якщо економіка, яка розглядається, представляє великого експортера. Розподіл додаткових експортних доходів експортерів та уряду залежить від способу застосування квоти. Якщо розподіл квоти безкоштовний, основними бенефіціарами є експортери. Вважається, що адміністрування квоти в 2006 році було дуже непрозорим, і, таким чином, створило можливості для корупції (von Cramon, ІЕД, 2006). В 2010-11 роках експортні квоти застосовувались в короткі терміни і їх розподіл пройшов при масивній корупції. «Більшість експортних ліцензій в 2010 році розподілялись державній компанії. Іноземні зернові торговельні компанії не отримали жодних експортних ліцензій, якщо вони не давали хабарі і, таким чином, зазнавали високих економічних втрат через упущений експорт» (Götz, Goychuk, 2013).

Рисунок 8: Вплив експортних квот на український ринок (приклад маленької країни)

У випадку маленької країни вплив дуже схожий, за винятком реакції світових цін. Встановлюючи квоту, уряд обмежує експорт до відстані $Q_d'Q_s$, тим самим збільшуючи внутрішню пропозицію. В результаті внутрішня ціна падає до P_d' . Надлишок виробника зменшується на $P_d'P_dAF$. Якщо експорт не ліцензується, то експортери зароблять суму площею DBAF. Нарешті, споживачі отримують надлишок, зазначений областю $P_d'P_dCD$. Підсумовуючи всі ці ефекти, безповоротні втрати складають площу трикутника DCB.

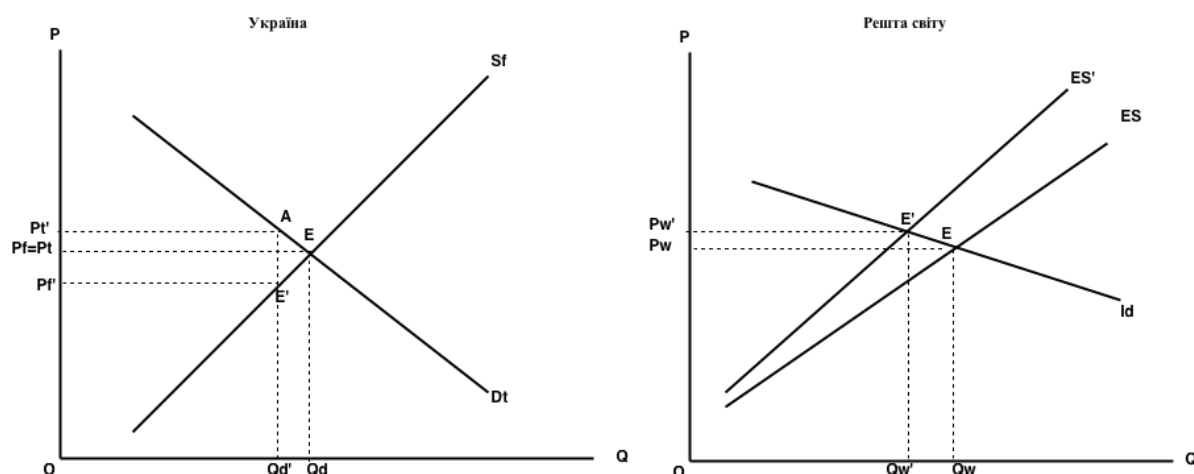
2.3 Відшкодування ПДВ

У випадку «нульового ПДВ» ціни для трейдерів та фермерів мають дорівнювати $P_t = P_f$ тому що сплачений ПДВ згодом відшкодовується. Тут ми не беремо до уваги те, що, як правило, ПДВ відшкодовується лише частково.

Давайте подивимось на ситуацію, коли експортний ПДВ не повертається. Трейдери купують зерно у фермерів з ПДВ. Але оскільки експорт звільняється від відшкодування ПДВ, то експортери не можуть претендувати на відшкодування ПДВ, який вони заплатили фермеру. Тому, щоб залишитися конкурентоспроможними на світовому ринку, експортер вимушений пропонувати фермеру нижчу ціну.

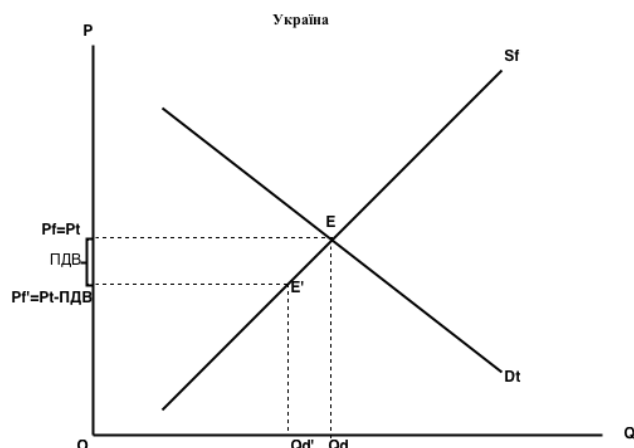
Нижче ми зобразили ситуацію графічно. Коли немає відшкодування ПДВ, відбувається той же ефект, що і для адвалерного експортного мита. Трейдери купують менше пшениці, тому що експорт стає менш привабливим, ціна, заплачена трейдером, зростає до P_t' , а ціна, яку отримують фермери, зменшується до P_f' . Враховуючи відшкодування для пшениці, яка продається на внутрішньому ринку, пропозиція всередині країни зростає і, як очікується, призведе до зниження цін для внутрішніх кінцевих споживачів. Проте, крива пропозиції експорту зміститься вгору, що призведе до зниження експортних обсягів (наприклад, з Q_w до Q_w'), які продаватимуться за вищою ціною.

Рисунок 9: Вплив політики відшкодування ПДВ (приклад великої країни)

Вплив на трейдерів і виробників залежить від припущення великої країни. У випадку маленької країни весь тягар відшкодування ПДВ лежить на фермерах, і вони отримують ціну без ПДВ (Рис. 10). Якщо припускається велика країна і буде змінюватись ціна на світовому ринку, то і трейдери, і фермери розділяють тягар (Рис. 9).

Рисунок 10: Вплив політики відшкодування ПДВ (приклад маленької країни)

Короткий огляд впливу різних експортних обмежень в Україні представлений в таблиці 4. Очевидно, що зміни цін маскують принаймні два ефекти: реакція внутрішніх цін на зміни міжнародних котирувань і вплив української торговельної політики на внутрішні ціни. Майже неможливо визначити, що сталося б без обмеження торгівлі, оскільки відсутні фактичні дані. Показники PSCT і CSCT, які публікуються ОЕСР, припускають, що розрив між внутрішніми та міжнародними цінами на зерно збільшився з 2006 по 2008 рік і з 2010 по 2011 рік (таблиця 4).

Таблиця 6: Теоретичний та фактичний ефект експортних обмежень в Україні

Вплив на	Теоретичні ефекти			Фактичні загальні ефекти, коли діє	
	Експортна квота	Експортне мито	Невідшкодування ПДВ	Експортна квота	Експортне мито Невідшкодування ПДВ
Ціна виробника	↓	↓	↓	↑	↑
Споживча ціна	↓	↓	↓	↑ ↓	↑
Обсяг експорту	↓	↓	↓	↓	↓
Світова ринкова ціна	↑	↑	↑	↑	↑

Примітка: Ціни на хліб зросли в абсолютних величинах в період експортних обмежень, але відношення цін на хліб до цін на борошно зменшилось.

3 РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Щоб мати базу порівняння для всіх трьох заходів, ми розрахуємо митні еквіваленти політики на ринку зерна, які застосовувались урядом України.

Зміна обсягу експорту в результаті зміни ціни на світовому ринку визначається еластичністю експортної пропозиції η :

$$\eta = - (\Delta Q_x / Q_x) / (\Delta P_w / P_w). \quad (1)$$

Тут Q_x означає середній місячний обсяг експорту в базовому періоді, а ΔQ_x - зміну обсягу експорту.

У випадку вільного ринку ціна на світовому ринку дорівнює вітчизняній ціні плюс витрати на транспортування, які не враховуються в даному аналізі.

$$P_w \geq P_d \quad (2)$$

У випадку застосування експортних мит ціна на світовому ринку має щонайменше дорівнювати внутрішній ціні, помноженій на тарифну ставку $(1 + t)$:

$$P_w' \geq (1 + t)P_d \quad (3)$$

Використовуючи рівняння 2 і 3 та припускаючи рівність внутрішньої і світової ціни, ми можемо отримати такий вираз:

$$\Delta P_w / P_w = (P_w' - P_w) / P_w = [(1 + t)P_d - P_d] / P_d = t \quad (4)$$

Щоб розрахувати тарифний еквівалент квоти, замінимо $\Delta P_w / P_w$ в першому рівнянні на t , і ми отримаємо:

$$\eta = - (\Delta Q_x / Q_x) / t \quad (5)$$

З (5) ми отримаємо вираз для розрахунку еквіваленту експортних тарифів для інших інструментів економічної політики, які ми будемо використовувати для нашого подальшого аналізу.

$$t = - (\Delta Q_x / Q_x) / \eta \quad (6)$$

Для базового періоду ми використовуємо середній місячний експорт 2009/10 м.р., який становить 763077,50 тонн пшениці. Ми будемо порівнювати всі заходи з цим базовим періодом, розраховуючи гіпотетичні тарифні еквіваленти для експортної квоти, експортних мит і політики невідшкодування ПДВ.

Через відсутність останніх оцінок еластичності експортної пропозиції для експорту українського зерна, ми ґрунтували нашу оцінку експортної еластичності в 0,5 на оцінках для США (Коо, 1984). Значення близьке до інших оцінок, висловлених

Haniotis et al. (1988) для США. Будь-яка інша еластичність експорту впливатиме лінійно на розмір впливу, але не на напрямок і порівняння трьох заходів. Результати моделювання при різних значеннях еластичності представлені в Додатку 3.

Експортні квоти діяли з жовтня 2006 року по травень 2008 року і з 4 жовтня 2010 року по 25 травня 2011 року (8 місяців). Середньомісячний експорт пшениці під час дії квот склав 105880,7 тонн і 262056,8 тонн, відповідно.

Період експортних мит почався у червні 2011 року і тривав до 7 жовтня 2011 року. Ми враховували тільки повні місяці, відповідно, середньомісячний експорт в червні-вересні 2011 року становив 587440,5 тонн.

ПДВ на експорт не відшкодувався з 1 липня 2011 року по 1 січня 2014 року. Середньомісячний експорт пшениці за цей період становив 630938,1 тонн.

Ми також розрахували тарифний еквівалент для політики невідшкодування ПДВ за період після скасування експортного мита, з жовтня 2011 року по 1 січня 2014 року. Середньомісячний експорт пшениці за цей період складав 643839,6 тонн.

Таблиця 7: Тарифний еквівалент експортних квот, мит та політики невідшкодування ПДВ

Середньомісячний експорт пшениці в базовому періоді (2009-10 м. р.) [t]	763077,50		
	Q_x [t]	ΔQ_x [t]	t
Квота жовтень 2006 - травень 2008	105880,65	-657196,85	1,72
Квота жовтень 2010 - травень 2011	262056,75	-501020,75	1,31
Експортне мито (одночасно з відміною відшкодування ПДВ)	587440,50	-175637,00	0,46
Невідшкодування ПДВ липень 2011- грудень 2013	630938,07	-132139,43	0,35
Невідшкодування ПДВ після відміни експортного мита	643839,63	-119237,87	0,31

Ми порівняли всі заходи політики щодо експорту пшениці в Україні з 2009/10 м. р. Наші результати підтверджують, що квоти в 2006 і в 2010 роках мали більш обмежувальний вплив на експорт, ніж експортні мита у 2011 році. Вплив невідшкодування ПДВ дуже близький до впливу експортного мита в 2011 році (на рівні 9%), але тут ми повинні відзначити, що більшість часу ці два заходи здійснювались одночасно. Таким чином, ми також розрахували тарифний еквівалент невідшкодування ПДВ за винятком періоду експортних мит (з жовтня

2011 року по 1 січня 2014 року). Через це ми можемо бачити невелике зниження тарифного еквіваленту в абсолютному вираженні з 0,35 до 0,31.

Потрібно зробити деякі застереження. По-перше, наші результати сильно залежать від вибору базового року для порівняння. Для будь-якого року з дуже низькими обсягами експорту тарифний еквівалент може навіть стати позитивним. Наприклад, якщо розглядати як базовий 2005 рік, то у випадку експортних мит і політики невідшкодування ПДВ ми не бачимо негативного знаку тарифного еквівалента. Такий результат не означає, що ці політики збільшили український експорт з країни. По-друге, ми повинні також мати на увазі, що обсяги експорту залежать не тільки від реалізованих політичних інструментів, але й від урожаю зернових в конкретному році. Нарешті, макроекономічні умови також можуть впливати на внутрішній і зовнішній попит і, в результаті, відповідно збільшити або зменшити експорт порівняно з «нормальним». Тим не менше, в Україні немає «природного» обсягу експорту. Таким чином, будь-який базовий рік в ідеалі повинен представляти середній урожай, середню ситуацію на внутрішньому ринку і середнє становище на світовому ринку за відсутності будь-яких політичних заходів, що обмежують експорт.

4 ВИСНОВКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

На основі теоретичного аналізу було показано, що хоча споживачі можуть виграти від обмежень на експорт, загальний добробут країни зменшується при введенні експортних обмежень. Але, як ми бачимо у випадку України, теоретичні результати слід розглядати в контексті ситуації. В останні роки внутрішні ціни на пшеницю, борошно і хліб продовжували рости під час дії експортних обмежень.

Може бути кілька причин росту цін на споживчі товари:

- Трейдери і виробники, зорієнтовані на експорт, не очікують стабільної сільськогосподарської торговельної політики. Вони можуть тримати більше зерна в запасах і чекати кращих цін або знаходити шляхи експортувати, а не постачати на внутрішній ринок.
- Мукомельні та інші переробні підприємства використовують свою ринкову владу і отримують всі переваги від обмеження експорту.

- Уряд закупає (забагато) зерна до державних резервів і, таким чином, посилює реакції ринку.

Результати нашого емпіричного аналізу показують, що експортні мита в 2011 році були менш спотворюючими, ніж експортні квоти в 2006-2008 і 2010-2011 роках. Під час дії режиму експортних мит сигнали світового ринку продовжували передаватись на внутрішній ринок і трейдери могли на них реагувати.

Стосовно Меморандуму ми можемо виділити наступні ефекти:

- Правила для нових учасників є непрозорими. Нові трейдери можуть посилити конкуренцію і ввести технічний прогрес. Обидва аспекти потенційно можуть знизити маржу трейдерів і принести користь фермерам і споживачам.
- Існує невизначеність щодо мінливих кордонів «дозволеного» експорту. З точки зору потенційних імпортерів українського зерна, кілька переглядів меж не є сприятливими для іміджу України як надійного партнера. Очевидно, заяви урядовців про наближення межі і про те, що можуть бути вжиті заходи (наприклад, заборона експорту), можуть посилити невизначеність на ринку і викликати коливання цін.

Будь-який тип обмежень призведе до втрат добробуту в економіці, тому найкращим сценарієм є вільна торгівля. Оскільки часто висловлювався аргумент, що споживачі втратять від вільної торгівлі, ми тут проілюструємо таку ситуацію. За припущення повної відсутності бар'єрів для експорту зерна і однорідності українського зерна, експорт з України збільшиться, як тільки ціни за кордоном за вирахуванням транспортних витрат перевищуватимуть внутрішні ціни. Збільшення експортної діяльності призведе до зростання внутрішніх цін. Очевидно, що в економічній ситуації, описаній вище, фермери отримають вигоду, а добробут споживачів знизиться. Тим не менш, такий статичний ефект не враховує ряд додаткових процесів. У короткостроковій перспективі зерно буде відвантажуватись зі сховищ, і для економічно менш вигідних способів використання зерна будуть шукатись замітники. Відповідно, додаткові обсяги доступного на ринку зерна стримуватимуть подальше зростання цін. Водночас, більш дороге українське зерно буде менш конкурентоспроможним на світовому ринку. Таким чином, попит на український експорт з-за кордону теж має знизитись. Важливим довгостроковим наслідком буде стимул для фермерів збільшити виробництво зерна в наступному сезоні. Якщо ми відкинемо припущення про однорідність зерна, з'явиться ще

більше можливостей замістити пшеницю більш високої якості (дорожчу) пшеницею нижчої якості, що додатково ослабить вплив підвищення цін на світовому ринку на українських споживачів. Таким чином, скачки цін, які шкодять споживачам, можуть відбуватись в короткостроковій перспективі, але не можуть тривати, за припущень, вказаних вище, довше кількох місяців. Тут український уряд повинен зосередити свою політику на наданні допомоги безпосередньо найбільш уразливим групам споживачів, а не на застосуванні спотворюючих ринкових механізмів.

Наведений вище аналіз слід тлумачити обережно. Хоча рейтинг тарифних еквівалентів не залежить від вихідних припущень, їх величина варіюється в залежності від величини еластичності пропозиції експорту та припущень про скорочення обсягів. Тарифні еквіваленти представляють собою грубу міру і можуть додатково розкладатись на ефекти від зміни цін на світових ринках і чистого ефекту економічної політики.

5 РЕКОМЕНДАЦІЇ

Українська політика обмеження експорту за останні роки не мала бажаного впливу на споживчі ціни і не вирішила питання продовольчої безпеки, тому уряду в майбутньому слід уникати таких несистемних заходів. Кожне втручання привносить невизначеність на ринок, що може привести до підвищеної волатильності цін. В якості альтернативної політики українській владі з метою більш ефективно реагувати на підвищення світових цін в майбутньому рекомендується використовувати заходи, орієнтовані на споживача, по відношенню до вразливих верств населення, наприклад, у вигляді прямих виплат.

Одним із прикладів неочікуваного перехресного ефекту нестійкої сільськогосподарської політики є відсутність стимулів зберігати зерно. Стабільність цін можна легко підвищити за рахунок прозорого та передбачуваного ринкового середовища. Зберігання в цьому відношенні виконує найважливішу функцію. Однак, зберігання є вигідним тільки за стабільної економічної політики і якщо менеджери впевнені в тому, що зможуть прогнозувати найближче майбутнє.

Відновлення повернення ПДВ призведе до зростання сільськогосподарських цін і доходів, дасть стимул фермерам збільшити виробництво зерна або інвестувати в

більш ефективні технології. Оскільки внутрішнє споживання зерна є відносно стабільним, збільшення виробництва призведе до збільшення експорту.

На наш погляд, роль уряду на ринку має бути в основному в забезпеченні рівних прав усіх учасників ринку і усуненні стимулів для корупції. Рекомендується полегшити умови торгівлі і не створювати додаткові адміністративні бар'єри, такі як сертифікація якості зерна. Зокрема, уряд може підтримати розвиток ринку, підвищивши прозорість. Таким чином, українській владі пропонується докладати більше зусиль і ресурсів для поліпшення стану сільськогосподарської статистики, включаючи розробку надійної системи оперативного моніторингу балансу зерна.

Наступні ключові рекомендації спрямовані на підтримку розвитку більш конкурентного ринку зерна і в той же час проведення політики продовольчої безпеки для найбільш вразливих домогосподарств:

- 1) Припинити практику неоголошених офіційних і неофіційних обмежень на експорт. Це можна зробити шляхом внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства».
- 2) Розробити і впровадити набір показників для моніторингу продовольчої безпеки в країні. Цього можна досягти шляхом розробки Закону України «Про продовольчу безпеку», де введення обмежень на експорт має залежати від конкретних показників/порогів.
- 3) Зменшити маркетингові витрати на зерно шляхом аналізу маркетингового регулювання по всьому ланцюгу вартості зерна, від сировини до експорту. Це вимагає комплексного підходу і перегляду нормативно-правової бази функціонування ринків насіння, агрохімікатів, сільгосптехніки, зберігання зерна та транспортної логістики, а також біоінженерії продуктів; це також стосується фітосанітарних заходів і деяких санітарних заходів.
- 4) Розробити програми соціальної допомоги для бідних, щоб компенсувати їм зростання цін на хліб; і перейти до адресної системи підтримки споживання продуктів харчування.

6 ЛІТЕРАТУРА

АПК-Інформ (2013). Неоприлюднені дані

Bobenrieth, E., Wright, B., & Zeng, D. (2012). Stocks-to-Use Ratios as Indicators of Vulnerability to Spikes in Global Cereal Markets. Rome: FAO

Corden, W.M. (1997). Trade Policy and Economic Welfare – 2nd ed. Oxford University Press

Djuric, Götz and Glauben (2012). Global commodity price peaks and governmental interventions: The case of the wheat-to-bread supply chain in Serbia - Who benefited and who lost? Poster prepared for presentation at the Agricultural & Applied Economics Association's 2012 AAEA Annual Meeting, Seattle, Washington, August 12-14, 2012

Götz, L., K. Goychuk, T. Glauben and W.H. Meyers (2013). Export Restrictions and Market Uncertainty: Evidence from the Analysis of Price Volatility in the Ukrainian Wheat Market, Selected Paper prepared for presentation at the Agricultural & Applied Economics Association's 2013 AAEA & CAES Joint Annual Meeting, Washington, DC, August 4-6, 2013.

GTIS (2014). www.gtis.com/gta

Haniotis, T., Baffes, J. and G. C. W. Ames (1988). The Demand and Supply of US Agricultural Exports: The Case of Wheat, Corn, and Soybeans, Southern Journal of Agricultural Economics, 20(2); 45-55.

HGCA (2014). <http://data.hgca.com/archive/physical.asp>

Jones, D. and A. Kwiecinski (2010). Policy Responses in Emerging Economies to International Agricultural Commodity Price Surges, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 34, OECD Publishing. doi: [10.1787/5km6c61fv40w-en](https://doi.org/10.1787/5km6c61fv40w-en)

Kobuta, I. (2011). Assessing the Impact of State Regulation of Grain Exports in Ukraine.

Koo, Won W. (1984). Tariffs and Transport Costs on U.S. Wheat Exports, North Central Journal of Agricultural Economics, 6 (2); 99-107.

Krugman, Paul.R. and Maurice Obstfeld (2000) International economics: theory and policy/ Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld. – 5th ed.

Kuhn, A., Nivyevsyy, O.(2004). The Struggle over VAT Refunds for Grain Exports, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Німецька консультативна група з економічних реформ (Т32)

Kuznetsova, G. (2007). The Welfare Effect of Export Restrictions: The Case of Ukrainian Market for Wheat. MS thesis, Ukrainian National University "Kyiv-Mohyla Academy"

Liapis, P. (2013). How Export Restrictive Measures Affect Trade of Agricultural Commodities, OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 63, OECD Publishing.

Меморандум 2011/2012. <http://www.aau.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv/memorandum-pro-vzaemorozuminna>.

Меморандум 2013/2014. <http://www.aau.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv/memorandum>.

Mitra, S., Josling, T. (2009). Agricultural Export Restrictions: Welfare Implications and Trade Disciplines, IPC Position Paper Agricultural and Rural Development Policy Series, International Food & Agricultural Trade Policy Council.

OECD/FAO (2013). OECD-FAO Agricultural Outlook 2013-2022, OECD Publishing and FAO.

OECD (2013). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/agr_pol-2013-en.

Otten, T. (2012). Buchführung und Besteuerung von landwirtschaftlichen Betrieben in der Ukraine, Serie: Politik Analysen, Deutsch-Ukrainischer Agrarpolitischer Dialog.

Sharma, R. (2011). Food Export Restrictions: Review of the 2007-2010 Experience and Considerations for Disciplining Restrictive Measures, FAO Commodity and Trade Policy Research Working Paper No. 32, FAO, Rome.

Державна статистична служба України: Статистичний щорічник «Сільське господарство України», різні випуски, Київ.

Tirole, J. (1994). The Theory of Industrial Organization, 7th ed. Cambridge: The MIT Press.

Перелік законів та постанов

Закон України № 3387-IV «Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур» від 19.05.2011

Закон України № 37-IV «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002

Постанова №705 Кабінету Міністрів України «Про деякі питання реалізації Закону України «Про карантин рослин» від 12.05.2007

Закон України №3348-XII «Про карантин рослин» від 30.06.1993

Наказ №414 Міністерства аграрної політики України від 23.08.2005 «Про затвердження Фітосанітарних правил ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, транзиту, експорту, порядку переробки та реалізації підкарантинних матеріалів»

Постанова №1378 Кабінету Міністрів України, прийнята 28.12.2011

Закон України №180-XIV від 14.10.1998 «Про захист рослин»

Наказ №85 Державного комітету ветеринарної медицини України від 13.04.2009

Закон України №2498-XII «Про ветеринарну медицину» від 25.06.1992

Постанова №599 Кабінету Міністрів України від 09.06.2011

Постанова №641 Кабінету Міністрів України від 9 червня, 2011

Постанова №510 Кабінету Міністрів України від 11.04.2003

Додаток 1: Обмеження експорту зерна в Україні протягом останнього десятиліття

Рік	Обсяг/ тривалість	Регулюючий документ
вересень 2006 року	Ліцензування експорту, запроваджене для пшениці і пшенично-житньої суміші до 31 грудня 2006 року	Постанова Кабінету Міністрів України №1364 від 28 вересня 2006 року
жовтень 2006 року	Запроваджені експортні квоти на пшеницю 400 000 тонн, кукурудзу 600 000 тонн, ячмінь 600 000 тонн, жито 3 000 тонн до 31 грудня 2006 року	Постанова Кабінету Міністрів України № 1418 від 11 жовтня 2006 року
грудень 2006 року	Нові квоти на січень-червень 2007 року	Постанова Кабінету Міністрів України № 1852 від 29 грудня 2006 року
лютий 2007 року	Нові квоти до червня 2007 року: квота на пшеницю знизилась до 228 000 тонн, кукурудзу 30 000 тонн, ячмінь 606 000 тонн	Постанова Кабінету Міністрів України № 185 від 13 лютого 2007 року
лютий 2007 року	Скасовано квоти на кукурудзу та ячмінь	Постанова Кабінету Міністрів України № 290 від 22 лютого 2007 року
травень 2007 року	Скасовано квоти на пшеницю	Постанова Кабінету Міністрів України № 748 від 16 травня 2007 року
червень 2007 року	Повернуто квоти на січень-жовтень 2007 року: пшениця 3 000 тонн, кукурудза 3 000 тонн, ячмінь 3 000 тонн	Постанова Кабінету Міністрів України № 844 від 20 червня 2007 року
вересень-жовтень 2007 року	Дія квот продовжена до кінця 2007 року	Постанова Кабінету Міністрів України № 1179 від 26 вересня 2007 року Постанова Кабінету Міністрів України № 1287 від 31 жовтня 2007 року
грудень 2007 року	Оголошені квоти на січень-березень 2008 року, значно збільшені пшениця 200 000 тонн, кукурудза 600 000 тонн, ячмінь 400 000 тонн	Постанова Кабінету Міністрів України № 1411 від 29 грудня 2007 року
березень 2008 року	Дія експортних квот продовжена до квітня на пшеницю та ячмінь	Постанова Кабінету Міністрів України № 271 від 28 березня

Рік	Обсяг/ тривалість	Регулюючий документ
	пшениця 200 000 тонн, ячмінь 400 000 тонн	2008 року
березень 2008 року	Квоти скасовано для кукурудзи з квітня (але необхідна ліцензія)	Постанова Кабінету Міністрів України № 271 від 28 березня 2008 року
квітень 2008 року	Квоти на пшеницю та ячмінь значно підвищено (до липня 2008 року) пшениця 1 200 000 тонн, ячмінь 900 000 тонн	Постанова Кабінету Міністрів України № 418 від 23 квітня 2008 року
травень 2008 року	Квоти і ліцензування скасовано	Постанова Кабінету Міністрів України № 470 від 21 травня 2008 року
2009-10 м. р. (липень-серпень)	Зернова політика відносно ліберальна без заборони чи обмежень експорту	
жовтень 2010 року	Встановлено квоти до кінця 2010 року пшениця 0,5 млн. тонн, кукурудза 2 млн. тонн, ячмінь 200 000 тонн	Постанова Кабінету Міністрів України № 938 від 4 жовтня 2010 року
грудень 2010 року	Пшениця 1 млн. тонн, кукурудза 3 млн. тонн та ячмінь 200 000 тонн Продовжено до 31 березня 2011 року	Постанова Кабінету Міністрів України № 1182 від 6 грудня 2010 року
березень 2011 року	Пшениця 1 млн. тонн, кукурудза 5 млн. тонн та ячмінь 200 000 тонн Дію квоти продовжено на всі зернові до кінця червня 2011 року	Постанова Кабінету Міністрів України № 337 від 30 березня 2011 року
квітень 2011 року	Скасовано квоти на кукурудзу	Постанова Кабінету Міністрів України № 463 від 27 квітня 2011 року
травень 2011 року	Скасовано квоти на пшеницю та ячмінь	Постанова Кабінету Міністрів України № 566 від 25 травня 2011 року
червень 2011 року	Запроваджено експортне мито до 1 січня 2012 року Пшениця – 9%, але не менше 17 євро/т Ячмінь – 14%, але не менше 23євро/т Кукурудза – 12%, але не менше 20євро/т	Закон України № 3387-VI “Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур” від 19.05.2011

Рік	Обсяг/ тривалість	Регулюючий документ
жовтень 2011 року	Експортні мита скасовано на пшеницю та кукурудзу, але залишено для ячменю	Закон України № 3906-17 "Про внесення змін до Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур" від 07.10.2011
жовтень 2011 року	Підписано Меморандум між урядом та зернотрейдерами, який діє до 1 липня 2012 року і регулює обсяги експорту Пшениця – 10,5 млн. тонн Кукурудза – 10,5 млн. тонн Ячмінь – 3,5 млн. тонн Жито – 40 000 тонн	Меморандум про взаєморозуміння щодо узгодження обсягів експорту зерна від 10 жовтня 2011 року
вересень 2012 року	Меморандум між урядом та трейдерами продовжено на 2012/13 м. р. Пшениця – 4 млн. тонн (ліміт збільшено до 6,6 млн. тонн) Кукурудза – 12,4 млн. тонн Ячмінь – 3 млн. тонн	Зміни до Меморандуму від 31.07.2012 Додаток до Меморандуму про взаєморозуміння щодо узгодження обсягів експорту зерна від 3 вересня 2012 року
2013 рік	Меморандум між урядом та зернотрейдерами підписано на 2013/14 м. р.	Меморандум про взаєморозуміння щодо узгодження обсягів експорту зерна від 19 червня 2013 року

Додаток 2: Опис законів, що регулюють ринок зерна

Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні»

Цілі

- забезпечення продовольчої безпеки;
- формування сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної, податкової, митної політики;
- оптимізація структури та ефективності зернового виробництва;
- забезпечення функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави;
- встановлення державного контролю за якістю зерна, продуктів його переробки та сортового насіння;
- стабілізація ринкових ресурсів зерна;
- нарощування експортного потенціалу ринку зерна;
- застосування режиму державних заставних закупівель;
- здійснення державної аграрної інтервенції;
- визначення порядку експорту та імпорту зерна та продуктів його переробки за міжнародними договорами.

Як цілі будуть досягатись

Кабінет Міністрів України здійснює державне регулювання ринку зерна шляхом:

- запровадження режиму державних заставних закупівель;
- формування державного продовольчого резерву зерна;
- забезпечення фінансування Аграрного фонду;
- надання послуг сертифікації зберігання зерна та похідних продуктів;
- проведення цінової політики на ринку зерна та страхування ризиків для суб'єктів зернового ринку;
- впровадження механізму експорту та імпорту зерна і продуктів його переробки за міжнародними договорами;
- запровадження декларування зерна, що знаходиться на зберіганні на зернових складах, а також зерна, що зберігається суб'єктами виробництва зерна та іншими суб'єктами господарювання у власних або орендованих зерносховищах;
- забезпечення моніторингу ринку зерна;

- здійснення митно-тарифної політики;
- забезпечення розробки балансів зерна та періодичного їх уточнення;
- фінансування науково-селекційної роботи та насінництва, впровадження їх досягнень;
- фінансової підтримки виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету;
- часткової компенсації сільськогосподарським товаровиробникам сортових надбавок за придбане ними насіння високих репродукцій за рахунок коштів державного бюджету;
- запровадження системи державних форвардних закупівель;
- запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін;
- надання тимчасової бюджетної дотації.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»

Цілі

Основною метою Програми є забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності.

Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки

Цілі

- Створення більш прийнятних умов для ведення підприємницької діяльності шляхом утвердження на практиці верховенства права, зменшення втручання держави в економіку, удосконалення податкової системи, налагодження державно-приватного партнерства та створення ефективних стимулів для інвесторів;
- Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг, нарощення їх експорту та створення умов для імпортозаміщення.

Необхідно виконати такі завдання для розвитку базових галузей сільського господарства і лісового господарства та гарантування продовольчої безпеки:

- Створення умов для розвитку сільських територій та базових галузей сільського господарства шляхом реалізації заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року;
- Забезпечення цінової стабільності на продовольчому ринку та гарантування продовольчої безпеки шляхом формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду;
- Збільшення виробництва конкурентоспроможної тваринницької продукції через стимулювання будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, підприємств з виробництва комбікормів шляхом часткової компенсації вартості таких об'єктів, виплату бюджетних дотацій за реалізоване молоко, здешевлення кредитів, компенсації придбання доїльних апаратів;
- Техніко-технологічне переоснащення підприємств агропромислового комплексу, зокрема надання державної фінансової підтримки сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам для придбання сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва;
- Географічна експансія ринків сільськогосподарської продукції.

Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки

Основні проблеми для вирішення у 2013 - 2014 роках:

- застаріле обладнання у сільськогосподарському секторі та недотримання сільськогосподарських підприємствами агро-екологічних норм;
- слаборозвинена інфраструктура продажу сільськогосподарської продукції;
- відсутність довгострокових кредитів за розумними відсотковими ставками.

Завдання державної політики на 2013-2014 роки:

- формування позитивних довгострокових очікувань товаровиробників шляхом забезпечення цінової стабільності ключових аграрних ринків;
- збільшення обсягу експорту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;
- стимулювання впровадження інноваційних технологій у рослинництві з метою імпортозаміщення;
- забезпечення державної фінансової підтримки та запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва

для формування сучасної техніко-технологічної бази агропромислових підприємств;

- стимулювання вітчизняних товаровиробників до впровадження інноваційних технологій, модернізації та будівництва об'єктів агропромислового комплексу з метою збільшення обсягів виробництва продукції, підвищення її якості та поступового імпортозаміщення.

Додаток 3: Симуляція тарифного еквіваленту з використанням різних еластичностей

	Квота жов. 2006 - трав. 2008	Квота жов. 2010 - трав. 2011	Експортне мито (одночасно зі скасуванням відшкодуван ня ПДВ)	Невідшкодув ання ПДВ липень 2011 – грудень 2013	Невідшкодув ання ПДВ після скасування експортних мит
Q_x [t]	105880,65	262056,75	587440,50	630938,07	643839,63
ΔQ_x [t]	-657196,85	-501020,75	-175637,00	-132139,43	-119237,87
t					
$\eta=0,25$	3,44	2,63	0,92	0,69	0,63
$\eta=0,5$	1,72	1,31	0,46	0,35	0,31
$\eta=0,75$	1,15	0,88	0,31	0,23	0,21
$\eta=1$	0,86	0,66	0,23	0,17	0,16

Примітка: Розрахунки базуються на середньомісячному експорті пшениці в базовому періоді (2009/10 м. р.) в 763077,50 тонн.